

РЕЦЕНЗІЇ, ДИСКУСІЇ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Валерій ЛАСТОВСЬКИЙ
(Київ)

Французька історіографія козацької України

Рец. на кн.: *Луняк С.* Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях. – К. ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. – 808 с.

Сучасні історіографічні дослідження в Україні засвідчують неабиякий інтерес вчених не лише до розвитку історичних знань на українських теренах, але й за її межами. Зумовлюється це багато в чому як відповідними прогалинами у вітчизняній науці, швидким поступом її розвитку, так і потребою ідентифікації у світовому історичному просторі. Особливо чітко прослідковується розробка по лінії Україна – Європа. І це зрозуміло, з огляду на коливання у суто державній політиці між євроінтеграційним і євразійським курсами. Щодо французької історіографії, то сучасні українські дослідники вже неодноразово зверталися до неї, розглядаючи різні аспекти співіснування, здавалося б, з першого погляду, досить далеких одна від одної традицій.

Інтерес до бачення Європою українських земель в історичній ретроспективі серед наших дослідників завжди був актуальним (хоча й з тих чи інших позицій). Поштовхом же до поглиблення цих знань у 1990-х роках став як процес деідеологізації інформації, так і поява передруку відомої праці В. Січинського. З тих пір відбувалося лише розширення уявлень українців про знання європейців.

Нова монографія, присвячена французькій історіографії, вже самою назвою представляє зміст книги – козацька Україна, її візія французькою історичною наукою. При цьому, книга має шість розділів, в яких послідовно розкривається розвиток уявлень істориків Франції про Україну від XVI ст. Книга досить об'ємна, тому тут можливо лише дати коротку характеристику її розділам, виділити певні головні моменти.

Розділ 1 – «Стан вивчення теми, джерельна база та методологія дослідження». Тут автор відзначає досить широкий історіографічний інтерес вітчизняних істориків до французької

наукової думки, починаючи з XIX ст., зауважує, що «до вивчення історії України французькі науковці звертаються у контексті вивчення минулого Росії, Польщі, Туреччини та Швеції». Дослідник вважає, що «одним з головних критеріїв віднесення того чи іншого автора до французької історичної науки є у першу чергу його самоідентифікація, тобто включення себе до французької культурної спільноти». Відмічено і ще два важливих моменти: різноплановість і різнохарактерність французьких творів та необхідність сприйняття певної частини з них у якості історіографічних джерел.

Розділ 2 – «Еволюція історичних уявлень про Україну до середини XVII ст. та становлення козацької тематики у французькому історіописанні». Аналізуючи цей період, дослідник зазначає, що сучасна територія України для французів залишалася terra incognita, але, разом із тим, і як останній оплот християнської цивілізації. Приблизні уявлення спотворювали реальну інформацію, а в результаті територію України у Франції вважали скіфськими чи московськими землями або іншими із незрозумілими назвами. В окремих випадках інформація мала і реалістичний характер. Автор відзначає вплив на розвиток уявлень у Франції про Україну постаті Роксолани та появу козацтва. Характерним було викладення матеріалу в літературі опосередковано, через свідчення інших осіб (наприклад, у трактаті Г. Постеля 1540 р. завдяки свідченням внаслідок дипломатичної діяльності). Іноді «головною метою твору було підняття престижу французької монархії та династії Валуа... У тріумфі французьких королів автор бачив визнання провідної ролі своєї країни». До кінця XVI ст. інформація про Україну у французьких авторів вже подається в основному вірно. На сторінках французьких творів знаходять відображення і події та постаті початкової історії українського козацтва. На початок XVII ст. ця тематика навіть стає пануючою.

Розділ 3 – «Країна козаків у французькій історичній літературі другої половини XVII ст.». Справедливо відзначено, що в другій половині XVII ст. історію України у французькій літературі розглядали в основному у контексті «української війни». При чому зверталися до цієї тематики не лише із наукової чи описової точки зору, але й мистецтва та літератури. Важливими є спроби французьких авторів проводити певні аналогії та порівняння. Так, «злободенність Хмельниччини відзначав і Ж. Лоре... уподібнюючи Хмельницького до Кромвеля, а бунтівних козаків до повсталих англійців...». Особливо треба звернути увагу і на спостереження автора щодо особистих контактів між французами та козацтвом. Якщо загальновідомою інформація про діяльність Г. де Боплана, то менш відомою щодо участі французів у польсько-українських війнах, їх покозачення тощо. В цей період інтерес Франції до українських земель зумовлюється послабленням позиції їх традиційного союзника на міжнародній арені – Речі Поспо-

літої. Французькі автори не лише описують, але й аналізують інформацію, намагаються пояснити походження українського козацтва. Цікаво, що останнє ув'язується із татарською теорією, але при цьому саме козацтво вважається захисником християнства і водночас противником католицизму. Особлива увага у цьому розділі приділяється роботі Г.Л. де Боплана. Більше того, автор робить деякі важливі спостереження, у т.ч. і з приводу українських перекладів та впливу на творчість інших французів. Важливою є також думка про більш ширше застосування поняття України у французьких творах означеного періоду та відокремлення його від поняття «Русь».

Розділ 4 – «Козацька Україна у французькій історіографії доби Просвітництва». У цьому розділі зауважено, що у XVIII ст., якому його й присвячено, відбулися значні геополітичні зміни на Сході Європи, що вплинуло і на пошук інтересу до історії українських земель. Наприкінці цього століття «деякими французькими політиками відкрито висловлювалися симпатії до знищеного самодержавством козацького демократичного ладу, а самі козаки розглядалися в якості жертв агресивної та жорстокої царської тиранії». Тут детально розглядаються праці А.-Ф. де Лімьє, Нестезюранауа, О. де ла Мотре, де Партене, Мовійона, Брюзена де ла Мартін'єра й інших. Почерпнута з них автором інформація дала йому змогу стверджувати, що «саме в добу Просвітництва пробуджується справжній науковий інтерес до минулого нашої країни». Особливий інтерес у французьких істориків і дослідників викликала не тільки історія України в цілому, але й діяльність окремих політичних діячів. Найбільшою популярністю серед цих постатей користувався безперечно гетьман Іван Мазепа. А найбільш популярною книгою була «Історія Карла XII» Вольтера. Автор вважає, що саме праця останнього і його уявлення «відіграли значну роль у формуванні європейського бачення України». Слід звернути увагу і ще й на той факт, зафіксований автором, що після ліквідації українського козацтва починає змінюватися (точніше – поляризуватися) ставлення до нього французьких науковців – від виправдання цієї події до ідеалізації.

Розділ 5 – «Україна козацької доби у працях французьких істориків XIX ст.». Автор зазначив, що з початку XIX ст. контакти між Україною і Францією стають більш тісними, в першу чергу в культурно-освітніх відносинах. Це спонукає до нових пошуків і у сфері історично-наукових інтересів щодо українських земель. Одним із найвідоміших представників Франції, котрі займалися цим питанням стали Проспер Меріме та П'єр де ля Фліз. Серед інших – Кабо, де Жале, Піссо, Лезюр й інші. Цілком виправданим слід вважати висновок автора, що у XIX ст. французькі науковці значною мірою залежали від ідей російських і польських вчених. Формування ж еміграційних осередків у Франції наприкінці XIX ст. призводить до певного занепаду у французькій історіографії у сфері вивчення історії України.

Розділ 6 – «Минуле України козацького періоду в новітній французькій історіографії». На жаль, у XX ст. тематика українського козацтва у французькій культурі представлена значно слабше порівняно із попередніми століттями. Проте з'являються і досить ґрунтовні роботи Р. Тіссерана, Бенуа-Мешена, Ж. Савана, братів Мартелів й інших. Співпраця ж французьких вчених із українськими істориками була новаторською і давала можливість відкриттю нових горизонтів у історичній науці, особливо у сфері відкриття нових архівних матеріалів у Франції. При цьому все ж таки «в XX ст. визначальним каталізатором цікавості французького суспільства до України був політичний чинник».

Однак, позитивним був би більш детальний розгляд окремих проблем із точки зору порівняння французької та української історіографії, зокрема щодо питання перебування козаків у Дюнкерку, участі у Тридцятирічній війні тощо.

Серед головних переваг даної монографії слід назвати її інформативність, аналітичність, широкоплановість. Автор справедливо констатував, що еволюція франкокозакознавчих досліджень характеризується впливом на них політичних факторів, що хронологічно на період від середини XVI до кінця XVIII ст. припадають 5 найбільших «спалахів» інтересу французької наукової спільноти до української тематики (знову ж таки, у зв'язку із політичними факторами), що значний вплив у XIX ст. на французьку історичну думку мали польська наукова література (Й. Лелевель, А. Міцкевич й інші), а з початком XX ст. – російська (зокрема, еміграційна), але ще раніше – з XVIII ст. – регулярний вплив на формування французьких історичних уявлень здійснювала українська наукова думка (козацькі літописці, М. Костомаров, представники української еміграції).

Список літератури однозначно свідчить на користь дослідження – всього тут зафіксовано 1063 позиції, переважаюча частина якої – франкомовні джерела.

Таким чином, маємо книгу, що поєднала дві різні частини Європи – Західну і Східну – в єдиному гуманітарно-історичному просторі. Але, якщо більш справедливо – не поєднала, а спробувала відновити цей зв'язок. Наскільки це вдалося – питання майбутнього.

[надійшло до редакції: 23.20.2013 р.]

УДК 930.1«19/20»

Євген ЛУНЯК
(Ніжин)

Нові студії з історичної та національної пам'яті

Рец. на кн.: Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів / кер. авт. кол. А.М. Киридон. – К.: ДП НВЦ "Пріоритети", 2013. – 436 с.

Не так давно у Києві побачило світ дуже цікаве в науково-пізнавальному плані видання «Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів». Актуальність появи такої праці безсумнівна. Сучасні гуманітарні науки характеризуються швидкими змінами домінуючих парадигм, появою «нових методологій» і студій, визначальною рисою яких є різноманіття застосовуваних дослідницьких підходів. Частина з них – зовсім невідома в Україні, частина – маловідома, а певні напрямки досліджень розвиваються доволі потужно. Серед останніх, у першу чергу, на думку спадають т.зв. студії пам'яті (англ. *memory studies*). Зростає кількість і рівень праць, що знаходять вираження у більшій включеності українських досліджень у світовий контекст; проводяться конференції, відбуваються дискусії й обговорення актуальних проблем. Різні аспекти «досліджень пам'яті» увійшли до тематики провідних наукових установ країни, зокрема Українського інституту національної пам'яті, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Інституту історії НАН України.

Разом із тим, цей процес логічно супроводжується проблемами зростання, в першу чергу, невиробленістю категоріального апарату, що виявляється подекуди у довіль-